

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

ԱՄԱՆՈՐԻ ԱՌԹԻԻ

Ամանորին՝ մարդերը կ'անդրադառնան ժամանակին, Բայց շատեր տեսնելով զայն որ իրենց կեանքը, չըսելու համար իրենց էութիւնն իսկ, կտոր կտոր — իմա՛ մայրկեան առ մայրկեան — Անցեալ կոչուած անէին անդունդը կը զլորէ, այդ անդունդին առջև ցաւագին գլխապտոյտը չունենալու համար, կերտխռւմի կուտան իրենք զիրենք, մէկ գլխապտոյտը ուրիշով մը ջննալով փոխարինել, որ թէկ խաբուսիկ՝ Բայց գոնէ հեշտ մխիթարանքով մը կը մխիթարէ զիրենք:

Ո՞րն է այդ ժամանակը սակայն, ու ի՞նչ՞ որ այդքան ցաւագին, նոյնիսկ եղբրական կ'ընէ մեր անդրադարձումը իրեն:

Ո՞րն է. — Այս հարցումը տարօրինակ պիտի դայ շատերու: Ո՞րը, Բայց չէ՞ որ մէկ է ժամանակը պիտի ըսեն անոնք:

Բայց, իրաւ, հարկ է տարօրոշել երկու ժամանակ: Զանոնք՝ գէթ աստիճան մը ընտանօրէն ու թանձրակնօրէն անուանած ըլլալու համար, փոխարեքարար ու քիչ մըն ալ թերեւ քմահաճօրէն պիտի կոչենք. մէկը՝ «ժամացուցային»ը և միւսը՝ «Երաժշտական»ը:

Մեր օրերու իմաստասիրութեան մէջ արդէն երկար ատենէ իւրեր յայտնի՝ «երկու ժամանակներու» այս տարօրոշումը ներկայացնելով, հոս, իմ նպատակն է մանաւանդ ցոյց տալ տարբերութիւնը անոնցմէ մէկի՞ով կամ միւսի՞ով մեր գոյութեան մեր կողմէ առնուելուն, ըմբռնուելուն ու ապրուելուն. որով այս էջերը պիտի յանգէին տեսակ մը գործնական թեւադրանքի՝ այդ մասին:

Հարկ է տարօրոշել, ուրեմն, երկու ժամանակ՝ «ժամացուցային»ը և «Երաժշտական»ը: «ժամացուցային ժամանակը» մարդոց կասարակաց ժամանակն է, որուն մէջ կուգան տեղ առնել իրենց կեանքին եղելութիւնները և որուն բաժանումներն ու ստորաբաժանումները՝ տարի, ամիս, օր, ժամ, մայրկեան, երկվայրկեան — կը գործածեն մարդիկ իրենց խօսքին մէջ ամէն անգամ որ այդ եղելութիւններուն յաջորդութիւնները կամ հանգիւսումները կ'ուզեն հասկնել իրարու: Ու ամէն զիպումները կ'ուզեն հասկնել իրարու, աշանգամ դարձեալ՝ երբ իրենց հասարակաց՝ աշխարհին՝ արտաշխարհին իրերու շարժումները մասնաւորաբար, կ'ուզեն ըմբռնել ու չափել: Այս վերջին տեսակէտով «առարկայական» է այդ ժամանակը:

Իսկ այդ ժամանակը. այդ ուրիշ հարց: Բայց եթէ սկզբնապէս եղած չըլլայ իսկ, հարկը ներկայացած է մարդոց շատ հինէն, զայն ստեղծելու. ամէն պարագայի այնքան հին է անոր ըմբռնումն սկիզբը՝ որքան մարդկային ընկերութիւններուն որոնց գոյութեան կարեւորագոյն պայ-

մաններէն մին իրրե՛կ երեցած է կանուխէն. ահա ինչո՞ւ անոր մասին խօսելու ու զայն հաշուելու դրութիւնները շատ տարբերած են մէկ քաղաքակրթութենէն միւսը. Բայց երբեք ալ չեն պակասած: Բայց մանաւանդ այն օրէն՝ ուր անոր ընկերային անհրաժեշտութեանը վրայ աւելցած է անոր գիտական անհրաժեշտութիւնը — այսինքն Բնութեան գիտութիւններուն կազմութեանը համար անոր անհրաժեշտութիւնը — կատարելագործուած ու մեծ հղութեան մը հասցուած է զինքը չափելու դրութիւնը, ու հնարուած են ժամացուցները, ժամաչափները (chronomètres): Մեր գրպանին մէջ կամ զաստակին վրայ այդ փոքրիկ տարօրինակ մեքենաները՝ որոնք բոլորովին արդիական՝ Բայց մեղ համար այլևս գրեթէ մտերիմ դարձած կերպարանքի մը տակ՝ մէկ մէկ փոքր այլ հարազատ ներկայացուցիչներն են հին՝ մահուան մանգաղը մէկ ձեռքին, ու աւազաչափը միւս թևին տակ՝ այն երկար ներմակ մօրուքով անողոք ծնունդին, զոր Քրոնոս կ'անուանէին հին ցոյնները:

Բայց մօտենանք քիչ մը այդ ժամանակին, եթէ կարելի է, իր «ինչութիւնը» (quiddité) աւելի յստակ ըմբռնելու համար:

Պիտի գտնենք նախ զինքը պարագայ, իրեն այնքան նման իր ընկերոջ՝ միջոցին պէս. որովհետեւ ինք կայ ո՞չ այնքան լեցուիլու համար, որքան եղելութիւններու անջրպետը (intervalle) խորհելի դարձնելու: Ըլլալով էապէս պարագայ՝ կամասեալ է ան իր բոլոր ընթացքին՝ ու շարաւար գրեթէ բացարձակօրէն:

Ըսի որ չկար լեցուելու համար՝ որովհետեւ գերազանցապէս անաւարբիւ է ինք այն բաներուն որով պիտի ջննայինք լեցնել ու յուզել զինքը, անաւարբիւ, սառն ու զու՞՞ կ'անցնի ան ու եթէ մեր իրեն տուածները առնէ իսկ՝ հետը կը տանի զանոնք ալ՝ չվերադարձնելու պայմանաւ, որովհետեւ իր ընթացքը անշրջելի է (irreversible):

Մեկնոյ օրեր կաթեցին զիս, ու ես չեկան...(*)

Կ'ափսոսայ բանաստեղծը. Բայց իրենք ըսի՞նք թէ ետ պիտի գային:

Նման է ըսի իր ընկերոջը՝ Միջոցին — այդպէս՝ անով դարձեալ որ, եթէ նոյնիսկ երկուքն ալ ստեղծուած նկատենք մարդոց հասարակաց միտէն — այսինքն համարենք զիրենք լոկ բանական էութիւններ (être de raison) — մէյ մը ստեղծուած՝ երկուքն ալ կուտան իրենք զիրենք իբր անսկիզբ ու անվախճան. իբր անհուն:

(*) Տե՛ս՝ ԵՂԻՎԱՐԻ — ՄԱՌԻԱՂԻՆԷ ՄԵՂԱՐԱՄՈՄԷ, էջ 134:

ինչպէս չենք կրնար երեւակայել սահման մը Մի-
ջոցին այնպէս ալ չենք կրնար երեւակայել սկզբը-
նաւորութիւն մը անցեալին ու վերջաւորութիւն
մը ապագային:

Բայց ահա՝ առաջին տարբերութիւն մը եր-
կուքին միջև. Միջոցը կը տարածուի ու այդ՝
անհունօրէն՝ երեք ուղղութիւններով — երկա-
րութիւն, լայնութիւն ու խորութիւն. աղքատ
է շատ աւելի իրմէ՝ ընկերը. մէկ ուղղութիւն
միայն ունի. զինքը կրնանք ներկայացնել իր
ընկերէն պատկեր մը փոխ առնելով՝ իբրև ուղիղ
գիծ մը միայն. լոկ երկարութիւն մը ունեցող:
Ունի՞ սակայն այդ երկարութիւնն իսկ, կա՞յ
ինք իբր զայն ունեցող:

Միջոցը կը թուի զոյ. կը թուի տրուած ըլլալ
մեզի, հարկադրել նոյնիսկ ինքզինքը մեզի իբր
գործնապէս (en acte) ու ներկայարար երեք հա-
մագոյ տարածութիւններով պարզուող մեր աչ-
քին, իսկ ժամանակը:

Հոս է որ հարկ կ'ըլլայ մեզի նկատել ժամա-
նակին «կազմիչ»... ըսենք երեք «փուլերը» —
Ներկան, Անցեալը, Ապագան:

Քննել այդ փուլերը ու հարց տալ անոնց
«ինչութեան» ու մանաւանդ անոնց «գոյութեան»
մասին:

Անմիջապէս կը յայտնուի որ ժամացուցային
ժամանակին մէջ այդ պահերէն անցեալ ըսուածը՝
«ալ չնդամին» տրուած անունն է. անցեալը
նախկին ներկայ մըն է որ այլևս չի կայ — ան-
էացած նախկին «հիմայ» մը:

Ապագան իր կարգին «դեռ չէ» ին տրուած ա-
նունն է. միայն թէ որ «պիտի ըլլայ». մեր ամէն
մէկ վայրկեանին անոր «ծագիլը կը տեսնենք»
ռիթմին ծոցէն, եթէ կարելի է այսպէս ըսել:
Բայց անմիջապէս որ ծագի՞ այլևս ապագայ չէ
ան այլ ներկայ. ուրեմն ապագան ալ գործնապէս
գոյութիւն չունեցողի, «անէ» ի տրուած անուն
մըն է. շատ շատ «կարելիութեան» մը գոյու-
թիւնը՝ կարելի է խորհիլ իրեն համար. Բայց ինչ
խօսք՝ որ «կարելի» են բուն իսկ «գոյ» չէ:

Կը մնայ Ներկան: Բայց ժամացուցային ժա-
նակին մէջ այդ ներկան եթէ գիտական չգրառու-
թեամբ աւելի ու աւելի որոշուի՝ ակնթարթային
գոյութեան մը վերածուած կը գտնուի՝ զոր մեր
ժամապահները կը ջանան նշանակել երկվայրկեանի
տասնորդներով: Անմիջապէս որ այդ «հիմայ» ին
համար կարենանք խորհիլ որ կայ՝ արդէն անցեալ
դարձած է:

Ուրեմն ժամանակի գծին վրայ երկու Ոչինչ-
ներու — անցեալին ու ապագային — մէջտեղ
սեղմուած՝ ներկան հաղիւ թէ գոյութեան կէտ
մը միայն կը ներկայացնէ: Ո՛ւր մնաց սակայն,
այդ պարագային ժամանակի գիծը:

Մեր միտքը անոր պատկերը «փոխ առած»
միջոցէն՝ զայն կ'ընծայէ ժամանակին — ու ալ
չեղած անցեալը կը շարունակենք խորհիլ իբրև
թէ տեսակ մը կէտ-գոյութիւն շարունակէր պա-
հել: Ու ներկային կէտին միւս կողմը՝ ապագային
կը խորհինք իբր թէ արդէն տեսակ մը կէտ-գոյու-
թիւն ունենար, ու այսպէս կը շարունակենք

խօսիլ ժամանակին մասին իբր իր երեք փու-
լերով՝ հաւասարապէս իրական գոյութեան մը
մասին:

Եթէ կարելի ըլլար վերցնել սակայն միտքը իր
«յիշողութեամբ», բացարձակապէս «առարկայա-
կան» ժամանակը ունենալու համար — հաղիւ թէ
կէտ մը պիտի մնար մեզի՝ երկու անէութիւն-
ներու մէջտեղ սահման մը իբրև: Անցեալ ժամէն
մեր ժամացոյցին վրայ իրաւ է որ կը մնայ այն
մակարդակը որուն վրայէն քայլեց սլաքը, ու ա-
պագայ ժամէն մեր ժամացոյցին վրայ իրաւ է
որ կայ դարձեալ հիմակուրէն տրուած՝ այն տախ-
տակը որուն վրայ «պիտի քայլէ» սլաքը. ու այս
զոյգ իրողութիւնները մեզի կուտան խարկանքը
թէ ոչինչ չեն ժամացոյցին ժամանակին անցեալն
ու ապագան. բայց խարկանքը չուտով կը փա-
րատի անմիջապէս որ անդրադառնանք թէ այդ
անցեալ և ապագայ ըսածնիս ոչ թէ ժամանակի
մասեր են հոգ՝ այդպէս տրուած, այլ պարզա-
պէս «միջոցի մասեր». բայց չէ՞ որ ժամանակը
միջոց չէ, քանի որ մին կայունի մը անունն է
իսկ միւսը անցնողի մը:

Այսպէս ուրեմն իբրև չէին ու չէին մէջտեղ,
տեսակ մը սահմանային գոյութեամբ միայն ի-
րական բան մը յայտ կուգայ ժամացուցային ժա-
մանակը եթէ ջանանք քիչ մը մօտէն քննել զայն:

Բայց այդ բառաօրոյս բանին ըմբռնումը
կրցած է կազմել մարդկային միտքը, ու տակա-
ւին աւելի դարմանային, անոր չափը ունենալու
համար, հնարել այդ առեղծուածային մեքենա-
ները որ ժամացոյց կը կոչենք — և որոնք, ըսի,
մեր ամէն օրուան սովորական ու գրեթէ մտերիմ
ընկերն են, որ մեր գրպանին մէջ կամ դաստակին
վրայ, կը ցուցնեն, մեր նոյնիսկ էն հարեանցի
ակնարկին՝ այն ժամը, վայրկեանը, ուր հասած
է այդ «Տիեզերական մեծ անձնաւորութիւն ժա-
մանակը»՝ որ չէ սկսած ու չպիտի վերջանայ երբ
նոյնիսկ «երկինք և երկիր անցնեն»...

Հարկ կա՞յ խօսելու օգտակարութեանը մա-
սին, ու շեշտելու անհրաժեշտութիւնը այս ժա-
մանակին ու զայն չափելու զրուութիւններուն:
Առանց անոնց պիտի խանգարուէր ամէն ընկե-
րային կեանք. ու մեր Գիտութիւնը ու մեր ճար-
տարաբանութեամբ պիտի կանգ առնէին՝ բնութիւնը,
անոր երևոյթները հասկնալու, իմանալի դարձ-
նելու ու մանաւանդ զանոնք մեր գործին խառ-
նելու ու ծառայեցնելու իրենց պաշտօնին մէջ:

Արժեւորման ամէն խօսքը վեր կը մնայ ուրեմն
այդ բոլոր տեսակէտներով օգտակարութիւնը այս
ժամանակի յղացքին ու զայն չափելու համար
հաստատուած զրուութիւններուն:

Բայց ահա որ պատկերը զլիսովին կը փոխուի
երբ մարդ փոխանակ լոկ իմացապէս խորհելու
այդ ժամանակը ու մանաւանդ զայն գործածելու՝
բնութեան շարժումները ըմբռնելու և չափելու
համար, և աւելին՝ իր արտաքին ու ընկերային
կեանքը կանխաւորելու համար անով — տար-
ուէր իր կեանքը, իր գոյութիւնն ու էութիւնն
անով մտածելու — իր անձն անոր յանձնելու,
մէկ խօսքով հաւատալու անոր և «ապրելու» անով:

Այսպէս առնուած՝ այս ժամանակը կը դառնայ մեր խորագոյն անձկութիւնը, մեր գոյութեան ամենէն աւելի կոտորացող ցաւը, կը կազմէ մարդուն կեանքին իսկագոյն եղբերակութիւնը, իր Անցեալին՝ իրբեկ անէութեան մը անգունդին մէջ կ'առնէ ան ու կ'ոչնչացնէ մեր իւրաքանչիւր տաւրին, իւրաքանչիւր օրը, ժամը, ու անոնց հետ զանոնք լեցնող մեր կեանքը ու այդ կեանքին հետ մեր էութենէն մեր ներկային մէջ յատուկ իւրաքանչիւր յետին բաժինը, ու կը տառապինք այսպէս խորը վիշտով մը մեր «անցաւորութիւնը»։ Պիտի հարցնէինք Լամառթիին հետ

Eternité, Néant, Passé, sombres abîmes,
Que faites-vous des jours que vous englo-
tissez? (*),

Այս ժամանակը իր ապագայով որ դեռ ներկայ չդարձած այնքան «չի կայ» որքան անցեալը՝ «այլաւ», անստուգութիւնը իսկ է. չենք գիտեր թէ իրմէ ծագող իւրաքանչիւր վայրկեան ինչ կրնայ բերել մեզի. ու եթէ քիչ թէ շատ ալ յաւատես խառնուածքի տէր ենք, . . . գալիք չարիքին անձկութիւններուն մասնուած ենք մեր իւրաքանչիւր օրին։ Այդ լուկ «կրօնած ապագային» անստուգութեան մէջ միակ ստուգութիւն մը ունենանով արդարեւ թէ այդ ապագային վիճէն օր մը մեր մահը մեր ղիմացը պիտի գայ։

Գալով այս ժամանակի ներկային, այնքան չնչին, խառնուածքի բանի մը հաւասար է անոր «հիմայն», որ ի դուր մեր ամբողջ ուժովը կը կառչինք իրեն երբ երջանկութեան լոյսով մը լուսաւոր գտնենք զայն՝ ու արդէն անէացած է մեր ձեռքերէն։ Այդ իսկ պատճառով այդ ներկան թոյլ չտար բնաւ որ իր ըլլալուն ու իրմով մեր ըլլալուն, մեր գոյութեան հրճուանքը ունենանք երբեք, նոյն բանաստեղծը հարց կուտայ դարձեալ

Ne pourrons-nous jamais sur l'océan des âges
Jeter l'ancre un seul jour? (**),

Հարցը կուտայ բանաստեղծը, գիտնալով հանդերձ թէ աւելորդ է ան։

Ու ահա ինչո՞ւ, երբ Ամանորը կուգայ ամէն տարի իրբեկ պաշտօնական Տօնը ժամանակին, Օրացոյցներու ժամացոյցներու ժամանակին՝ բոլոր անոնք որ ապրել են ու կ'ապրին հաւատալով իրեն ու հպատակ՝ իր օրէնքներուն, թէեւ պաշտօնական ժպիտ ունին իրենց դէմքին — տօնին վայել ժպիտը —, բայց սիրտ չունին զուխնին վեր առնելու և այդ ժամանակին աչքերուն մէջը նայելու, քանի վստահ են թէ անոնց մէջ իրենց անէացած օրերուն ստուերն իսկ չպիտի գտնեն, ու ընդհակառակը, պիտի կարգան հոն՝ իրենց վաղաւան անստուգութիւնը ու իբր միակ

ստուգութիւն այն թէ՛ իրենց մահուան օրը քայլ մը ևս մօտեցած է իրենց, Ու կ'աճապարեն նրա-
տիլ կերութեամբ։

Կայ սակայն միւս ժամանակը — բարերախտաբար, Գիշ մը քմահաճօրէն, քսի, կարելի է զայն կոչել «երաժշտական ժամանակը», որովհետեւ ամենէն աւելի դիւրաւ անոր ինչութեան փորձը կրնանք ընել մեղեդիին մէջ ու երաժշտական ունկնդրութեան։ Ուրիշ անուններ ևս ունի ինք, աւելի վերացական, աւելի պաշտօնական — Պէպսոն, մեր օրերու հանճարեղ յայտնատեսողը անոր, կոչած է զայն «Թանձրակն ու լիցուն Տեղադրիւն», ուրիշներ Ապրում ժամանակ կ'ըսեն իրեն։ Բայց խնդիր չէ անունը, ինչ է ինք։

Բաւական տարբեր՝ առաջինէն, թէեւ ինք ալ ըլլայ ի վերջոյ ժամանակ՝ եթէ այս բառին տանք իր լայն առումը։ «Ժամացոյցներու ժամանակը» հունարէնէն էր, մարդոց հասարակաց, ըսինք՝ կերպով մը Պաշտօնական ժամանակն էր, հրապարակներու վրայ իր աշտարակները ունեցող, անոնց կատարէն երկցող, հնչող։ Այս՝ շատ աւելի համեմատ է. իւրաքանչիւր անձի յատուկ է, անոր՝ մասնաւոր։ Ու աստի՛ իսկ, մինչ միւսը կը յաւակնէր ըլլալ առարկայական, այս՝ ենթակայական է, անձնական. մեզ յատուկ մեքիմք գոյութիւն մը կը պահէ մեր անձին ներքը։

Ու տակաւին աստի՛ իսկ՝ ոչ մէկ առարկայով, ըլլայ ան աւագաշափ, ժամացոյց կամ ժամաչափ, չի կրնար «տեսնուել», ոչ ալ աւելի իրաւամար «չափուիլ»։ Ժողովրդական բացատրութեամբ մը բռնք — «չափաչառան չունի» — Անտեսանելի, անչափելի, անչափելի, ուրեմն տեսակ մը զօւտ հոգեղէն գոյութեամբ ան կայ սակայն, աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել կ'ըլլայ իւրաքանչիւր անձի է՛ն մտերմ խորութեան մէջ։

Անշուշտ այս ամենով, շատ դժուար է մօտենալ իրեն՝ իր եղածը ճշգրտօրէն որոշելու։ Բայց եթէ փորձենք ընել այդ ներհայեցողութեան բացատրիկ ու ինքնուրոյն ճիշդ մը, ահա յատկանիշերը որոնցմով պիտի յայտնուի ան մեզի։

«Ժամացոյցային ժամանակը», տեսնք՝ պարզ էր, այս՝ լիցուն է, ինչօ՞վ. մեր ներապրումովը իսկ, այնքան մտերմ է անոր այն «վիճակներուն» որով այդ ներապրումը մեր գիտակցութեան կը յայտնուի, որ եթէ վերցնէինք զանոնք՝ ինքն իսկ նոյն հետայն պիտի դադրէր գոյութիւն ունենալէ։ Այսպէս եթէ երաժշտական ունկնդրութեան մը պահուն մեր ներապրումը նոյնացուցած ենք մեղեդիին հետգնետէ մեզի յայտնուող յաջորդական ձայներուն հետ՝ «մեր ժամանակը» լիցուն պիտի գտնենք այդ ձայներովի իսկ։ Ուրիշ ատեն փոխն ի փոխ զայն պիտի զբռնենք լիցուն՝ մեր մտածումներովը, զգացումներովը, յուզումներովը, ըզձայններովը. մէկ բառով մեր հոգեկան ապրումովը, վասն զի ոչ թէ միւսին նման ինք տեսակ մը պարապ անջրպետ է ուր կուգան տեղ առնել այդ բոլորը՝ այլ մէկ մարմին կը կազմէ ի՞նք անոնց հետ. ինչպէս առ-

(*) Յաւերժութիւն՝ Ոչինչ՝ Անցեալ՝ միմի վիճեք, Ի՞նչ կ'ընէք այն օրերը զորս կ'ընկալուէք...

(**) Ժամանակներու ու վիճակներու վրայ Պիտի չկրնա՞նք երբեք նետել երկար, Մէկ օր մը գեթ...

(ԼԱՄԱՐԹԻՆ — ԼԻՃԸ)

տիճան մը իրենց ալ իրեն հետ։ Մեր անձին կեանքը կազմող եղելութիւններուն հետ՝ — ըլլան անոնք բոլորովին մէջը անձին՝ ըլլան անոնք թէև դուրս անձէն, բայց որոնց մեր անձը կը մասնակցի — կայ ինք. օրով մինչ միւս ժամանակը այդ եղելութիւնները բաժնող անջրպետին մտածութիւն էր, այս՝ այդ եղելութիւններուն լինելութիւնն իսկ է. այդ լինելութեան զգացումը ինքնին։

Ըլլալով պարապ՝ իր բովանդակ «ընթացքին» մէջ համապատասխան էր, տեսանք, միւս ժամանակը. ու միօրինակ ու շարաւար։ — Այս՝ ինք ևս շարաւար է, քանի որ մեր ներքին լինելութիւնը գէթ բացարձակ կտրադրուած չունի քան՝ բայց հակառակ այդ շարաւարութեան ո՛չ համապատասխան է իր որակով, ո՛չ ալ միօրինակ՝ իր ընթացքին մէջ. այլ կը գունակորուի զինքը գոյաւորող ու կազմող հոգեկան բոլոր այլազան իրականութեան հետ, օրինակ՝ ունեկորուող մեղեդիին նօթերուն հետ ելնելով ու ինքնելով, պայծառանալով կամ ըստուերոտելով, Ու փոխանակ միօրինակ ստեղծութեան «հաւասար վայրկեաններով» ու ժամերով, ըստ մեր ապրումի լինելութեան՝ երբեմն կ'արագանայ երբեմն կը դանդաղի իր «անցքին» մէջ։ Այնպէս որ նո՛յն տեղին մէջ գտնուող անձեր, նո՛յն ժամացոյցին մէկ ժամին պահուն ոմանք իրենց այդ ժամանակովը աւելի կարճ և ոմանք աւելի երկար տեղութիւն մը անցուցած կը գտնեն իրենց զիրենք։ Նո՛յն ժամացուցային պահը՝ ըստ այդ մեր ներքին ժամանակին ինծի համար կրնայ «վայրկեան մը» տեւած ըլլալ ու քեզի համար ժամեր։

Ու այս ալ անոր համար որ այս ժամանակը ամառաբեր չէ զինք լեցնող մեր ապրումին՝ սառն հաշուողը անոր անձին, այլ խորապէս մտերիմ այդ ապրումին՝ անոր լինելութեանը հետ զրեթէ նոյնացող՝ անոր հետ կը պրկուի ու կը թռչնայ իր ընթացքին մէջ, կը բարձրանայ ու կ'իջնէ, հանդարտ կ'օրորուի կամ հե կ'հե կը վազէ, երբ մեղեդիին կ'ունենանք, միւս ժամանակը իր ժամաւաճիւր ձեռքին՝ կը հաշուէ թէ որչա՞փ տեւեց մեղեդին. իսկ այս՝ ինքզինք համակ յանձնած մեղեդիին՝ անոր լինելութեանը հետ նոյնացուցած ինքզինքը՝ երբ ինք իրեն գայ, անխորհրդ է ըսելու թէ ո՛րչափ տեւեց ան՝ բայց իր երախտագիտութիւնը պիտի խոստովանի այն հեշտութեանը համար զոր ան պարզեւած եղաւ իր տեսողութեանը։

Միւս ժամանակին պէս այս ալ անընդհատ է անշուշտ. ինք ալ երբեք ինք իր ծայրէն չի վերսկսիր։ Բայց նախ, նուազ փութկոտ է քան միւսը իր ներկան պատառ պատառ բզկտելու և ոչնչացնելու — ինչպէս պիտի տեսնանք աւելի վերջը — ու աւելին՝ գթասիրտ՝ տեսակ մը տարօրինակ ու խորհրդաւոր «անցեալի վերապրում» կաւելի կը դարձնէ ինք՝ իրեն ու մեզի. այնպէս որ ասոր

գունութեամբ մը, քիչ մը տգունած՝ բայց յաճախ՝ որքան յազդիչ։

Միւս ժամանակը նման էր իր ընկերոջ՝ Միջոցին, անոր հետ արտաշխարհին մէջ գործ ունենալով ընկեր — չէ՞ որ շարժում պիտի չափէր — անոր ընկերէն շատ բան առած էր ինք ալ, իսկ այս ժամանակը պատկանելով բոլորովին մեր ներաշխարհին, անոր լինելութեան, չունի միջոցին հետ այդ խնամութիւնը։ Ու այդ պատճառով ալ զուրկ է անոր յաւակնութիւններէն «անհունութեան». տեսանք, միւս ժամանակը ինքզինք կուտար իբր անսկիզբ ու անվախճան. «Երկինք և երկիր անցցեն» . . . ինք մի՛ անցցէ, Այս՝ գիտէ որ անձերուն ապրումին հետ կ'սկսի ու կը վերջանայ, Բայց փոխաբէն՝ մեծ ու գաղտնի «հպարտութիւն» մը ունի՝ թէ Յաւերժին — հոգ չէ թէ հեռաւոր շատ անկատար ու շատ հաւաստ՝ մէկ պառկեալ կը ցնդալայտցնէ ինք։ Բայց հարկ է մեզի վերապահել այս կէտին բացատրութիւնը աւելի վերջի։

Այդ բացատրութիւնը պիտի պատրաստուի սակայն երբ հիմայ քննենք, քիչ մը ևս մօտէն, ինչ որ կը ներկայացնեն այս ժամանակին երեք փուլերը — ինչութիւնը ասոր՝ Ներկային, Անցեալին և Ապագային։

Տեսնուեցաւ թէ ինչպէս, ժամացուցային, Ուսողարեւոյտական ժամանակին այն երեք փուլերով «խոր քէ զիծ» իրապէս երկու «անգոյներու» մէջ կէտի մը վերածուեցաւ՝ գոյացող ու հազիւ գոյացած ակնթարթօրէն ջնջուող ներկայի կէտերու։ Կարենալ չափուելու համար, բնագիտական ժամանակը ինքզինք յանձնած առարկայական շարժումին՝ կեցած տարածութեան մը կէտերուն՝ շարժող առարկայի մը ծայրակէտին հետ համեմատելով՝ ակնթարթային գոյութեանը վերածուած կը գտնէր «իր ներկային» իրականութիւնը. արդ՝ այսպէս՝ ներկայի կէտերու մէջ փոշիացած իր իրականութիւնը այդ փոշիի հատկանքները գէթ պահելու միջոցով անցնէր — քանի որ ներկայի այդ փոշի-կէտերը նոյն հետաքննող ջնջուէին իր անգոյ-անցեալին անդունդին մէջ. այդ ժամանակին ապագան իր կարգին իբր ուրիշ բան չկար բայց եթէ անցեալին նման միջին վիճ մը որմէ չես գիտեր ինչպէս պիտի գոյանային նոր ներկաներու փոշի-կէտերը։

Արդ, այժապէս իրական, գոյաւոր, դիմացկուն, ու թանձր, աւելին՝ բեղուն կը յայտնուին այս անգամ մեր ներքին ժամանակին այդ փուլերը։ Անոր «տարածքը» ոչ թէ մէկ՝ այլ երկու ու թերեւ երեք ուղղութիւններով է հարուստ — թէև անոնք ըլլան բոլորովին աննման, որակայնօրէն անբաղդատելի՝ ու անհամաչափելի միջոցին տարածութիւններուն՝ երկարութիւն, լայնութիւն և խորութիւն։

Երուսաղէմ

Ե. Ռ. ՊԵՐՊԵՐՅԱՆ

(ՎԵՐՋԷՆ ԾԱՅՐՈՒՄԸ)

Մեկնող օրեր չեն խաբէր մեզ ու... «Ես կուգամ»...

հոգ չէ թէ տարօրէն, ու անզրաշխարհային տըժ-